

QARAKO'L QO'YLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Barlikbaeva Eliza Baxadir qizi
Toshkent davlat agrar universitet
Nukus filiali magistranti

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri bu — chorvachilik, xususan, qo'ychilikdir. Mamlakatimizda asrlar davomida shakllangan qo'ychilik madaniyati nafaqat aholi oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, balki yengil sanoat uchun muhim xom ashyo manbai hisoblanadi. Ayniqsa, Qarako'l qo'ychiligi O'zbekistonning tarixiy va iqtisodiy rivojida o'ziga xos o'rin tutadi. Qarako'l qo'ylarining noyob xususiyatlari — ularning mo'ynasi, go'shti, suti va naslchilik salohiyati — sohani rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda naslchilik ishlarini ilmiy asosda tashkil etish, genetik resurslarni saqlash va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, ekologik omillar, oziqlantirish tizimi, parvarish sharoiti va seleksiya jarayonlarining mukammal yo'lga qo'yilmaganligi natijasida ayrim xo'jaliklarda o'nindorlik past darajada qolmoqda. Shuning uchun qarako'l qo'ylarining o'nindorligini oshirish, ya'ni har bir urg'ochi qo'ydan ko'proq va sifatli nasl olish masalasi bugungi kunda chorvachilikni rivojlantirishda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur tezisda qarako'l qo'ylarining biologik va genetik xususiyatlari, o'nindorlikka ta'sir etuvchi omillar, oziqlantirish va parvarish tizimining takomillashtirilgan usullari, shuningdek, sun'iy urug'lantirish va seleksiya ishlari samaradorligini oshirish yo'llari ilmiy tahlil qilinadi.

Qarako'l qo'ychiligi O'zbekistonning asosan Buxoro, Navoiy, Qashqadaryo, Surxondaryo va Jizzax viloyatlarida keng rivojlangan. Bu zotli qo'ylarning asosiy afzalligi — ularning mo'ynasi (ya'ni "qarako'l terisi") juda qimmatbaho mahsulot hisoblanadi. Dunyo miqyosida "Buxoro qarako'li" brendi alohida e'tirof etilgan. Bundan tashqari, bu qo'ylar ekologik sharoitga chidamli, kam suv va ozuqa sharoitida ham yashovchanligi bilan ajralib turadi.

Qarako'l qo'ychiligi milliy iqtisodiyotda quyidagi jihatlar bilan ahamiyatlidir:

- yuqori sifatli mo'yna va teri ishlab chiqarish;
- go'sht, sut, yog' va jun olish;
- naslchilik xo'jaliklarini rivojlantirish orqali eksport salohiyatini oshirish;
- aholi bandligi va daromadini ko'paytirish.[1]

Shu sababli, ularning o'nindorligini oshirish orqali iqtisodiy samaradorlikni bir necha barobar oshirish mumkin. Bir urg'ochi qo'ydan ikki yoki undan ortiq sog'lom qo'zichoq olish imkoniyati chorvachilikda muhim o'sish zaxirasini tashkil etadi.

Qarako'l qo'ylarining naslchilik xususiyatlari ularning genetik merosiga, oziqlantirishga, parvarish sharoitiga va sog'liq holatiga bevosita bog'liq. Bu zotli qo'ylar odatda quyidagi biologik belgilar bilan ajralib turadi:

- Moslashuvchan fiziologik tuzilish (issiq va quruq iqlim sharoitiga chidamlilik);
- O'rtacha 45–55 kg tirik vaznga ega urg'ochi va 65–75 kg erkak qo'ylar;
- 130–150 kunlik homiladorlik davri;
- 6–7 yilgacha nasl berish qobiliyati.[2]

O'nindorlik darajasi o'rtacha 110–130% ni tashkil etadi, ya'ni 100 ta urg'ochidan 110–130 ta qo'zichoq olinadi. Shu ko'rsatkichni 150–160% gacha oshirish uchun seleksiya va oziqlantirish tizimini takomillashtirish zarur.

Qarako'l qo'ylarining o'nindorligiga quyidagi asosiy omillar ta'sir qiladi:

Genetik omillar. Naslchilik sifatiga qarab, urg'ochilarning urug'lanish qobiliyati va homila yashovchanligi belgilanadi.

Oziqlantirish. Qo'ylarning ratsional ovqatlanishi, ayniqsa homiladorlik davrida oqsil, mineral va vitaminlarga boy ozuqa berilishi o'nindorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Parvarish sharoiti. Tozalik, harorat barqarorligi va yetarli harakatlanish imkoniyati bo'lmasa, embrionlar nobud bo'lishi ehtimoli ortadi.

Sun'iy urug'lantirish va naslni tanlash. Yaxshi genofondli erkak qo'ylar orqali naslni yangilash o'nindorlikni oshiradi.

Veterinariya nazorati. Kasalliklarning oldini olish va sanitariya talablariga rioya qilish naslning saqlanib qolish foizini oshiradi.

Har bir omilning samarali uyg'unlashuvi natijasidagina yuqori ko'rsatkichli qo'ychilik xo'jaligi shakllanadi.

Qarako'l qo'ylarining o'nindorligini oshirishda to'g'ri oziqlantirish eng muhim omillardan biridir. Qo'ylarning ratsionida quyidagilar muvozanatda bo'lishi lozim:

- 35–40% sifatli pichan (beda, arpa somoni);
- 30–35% donli yem (arpa, suli, makkajo'xori);
- 20–25% silos va ildizmevalar;
- 5–10% mineral va vitamin qo'shimchalari.[3]

Homiladorlikning ikkinchi yarmida qo'ylarga qo'shimcha energiya manbalari berilishi zarur. Ayniqsa, A, D, E vitaminlari va kalsiy, fosfor moddalari tanqisligi o'nindorlikka salbiy ta'sir qiladi. Ratsional ovqatlanish bo'lmagan hollarda qo'zichoq yo'qotish foizi 15–20% gacha yetadi.

Qarako'l qo'ylarining sog'lom nasl berishi uchun parvarish sharoitlari muhim. Xo'jaliklarda quyidagi choralar ko'rilishi kerak:

- Qo'ralarda havo harorati +10...+18°C oralig'ida bo'lishi;
- Namlik 70% dan oshmasligi;
- Yoritish va shamollatish tizimlari to'g'ri ishlashi;
- Qo'ylarni yiliga ikki marta dezinfeksiya qilish;

NASLLI URG'UCHILARNI ALOHIDA SAQLASH.

Har bir 100 bosh qo'y uchun kamida 200 m² maydonli ochiq yurish joyi zarur. Qo'ralarning gigiyenik holati yuqori bo'lsa, qo'zilash davridagi nobud bo'lish ko'rsatkichi 2–3% gacha kamayadi.

O'nindorlikni oshirishda seleksiya ishlari muhim o'rin tutadi. Qarako'l qo'ylarining genetik resurslarini tahlil qilish, naslni yangilash va naslchilik yo'nalishlarini belgilash quyidagicha amalga oshiriladi:

- yuqori o'nindorlikka ega urg'ochilar tanlanadi;
- ularning nasl berish ko'rsatkichlari tahlil qilinadi;
- eng yaxshi erkak qo'ylar (bahodir zotlar) bilan juftlashtiriladi;
- har bir qo'chqorning nasl berish koeffitsienti hisoblanadi.[4]

Shuningdek, zamonaviy biotexnologik usullar — sun'iy urug'lantirish, embrion transplantatsiyasi, genetik monitoring orqali o'nindorlik darajasini 1,3–1,5 barobarga oshirish mumkin. Bu tajriba hozirda Buxoro va Qashqadaryo viloyatlaridagi ayrim xo'jaliklarda muvaffaqiyatli sinovdan o'tkazilmoqda.

- Sun'iy urug'lantirish orqali:
- naslchilik sifatini barqaror saqlash;
- erkak qo'ylarning genofondini kengaytirish;
- urug'ning sifatini nazorat qilish;
- tug'ilish foizini oshirish mumkin.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, tabiiy juftlashtirishda o'nindorlik 110–120% bo'lsa, sun'iy urug'lantirishda bu ko'rsatkich 150–160% gacha oshadi. Bu esa har 100 ta urg'ochidan o'rtacha 40 ta qo'shimcha qo'zichoq olish imkonini beradi.

O'nindorlik faqat genetik va oziqlantirish omillari bilan cheklanmaydi. Kasalliklarning oldini olish ham muhim. Parazit kasalliklar, brutsellyoz, mastit, endometrit kabi kasalliklar qo'ylarning nasl berish qobiliyatini kamaytiradi. Shu sababli har bir xo'jalikda:

- profilaktik emlashlar;
- dezinfeksiya ishlari;
- sog'lomlashtirish karantinlari;
- veterinar nazorati doimiy ravishda amalga oshirilishi zarur.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan qabul qilingan “Chorvachilikni rivojlantirish konsepsiyasi (2022–2030 yillar)” doirasida qarako'lchilik yo'nalishiga alohida e'tibor qaratilgan. Unda:

- qo'ychilik komplekslarini modernizatsiya qilish;
- naslchilik markazlarini tashkil etish;
- eksportga mo'ljallangan mo'yna va go'sht mahsulotlarini ishlab chiqarish;
- ilmiy-tadqiqot bazalarini kengaytirish belgilangan.

Bu yo'nalishlar orqali 2030-yilgacha qarako'l qo'ychilik tarmog'ining yillik o'nindorligi o'rtacha 160% gacha oshirilishi prognoz qilinmoqda.[5]

Xulosaqilib aytganda, Qarako'l qo'ylarining o'nindorligini oshirish chorvachilik tarmog'ining iqtisodiy samaradorligini keskin yaxshilaydi. Bu jarayon kompleks yondashuvni talab qiladi: genetik tanlov, oziqlantirish, parvarish, veterinariya va innovatsion texnologiyalar uyg'unligi yuqori natija beradi. Sog'lom, ko'p naslli qo'y zoti ishlab chiqarishning rentabelligini oshiradi, go'sht, teri va mo'yna eksporti hajmini ko'paytiradi hamda aholi bandligini mustahkamlaydi.

Shunday qilib, zamonaviy agrotexnik, seleksiya va biotexnologik usullarni qo'llash, shuningdek, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish orqali qarako'l qo'ychiligining o'nindorligini barqaror oshirish imkoniyatlari kengdir. Bu esa O'zbekistonning milliy chorvachilik salohiyatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev, Sh. Qarokol qo'ylarini boqish texnologiyasi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018. – 156 b.
2. Jo'rayev, N. O'zbekiston chorvachilik tarmoqlari iqtisodiyoti. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019. – 214 b.
3. Karimov, H. Cho'l yaylovlaridan samarali foydalanish usullari. – Buxoro: “BuxDU nashriyoti”, 2020. – 132 b.
4. Rasulov, A. Naslchilik va seleksiya asoslari. – Toshkent: “Universitet”, 2017. – 198 b.
5. Xolmatov, I. Oziqlantirish fiziologiyasi va yem bazasini mustahkamlash yo'llari. – Navoiy: NMIU, 2021. – 167 b.